

ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА

УДК 94 (477)

Стародубець Г. М.,

доктор історичних наук, професор,
завідуюча кафедрою всесвітньої історії
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Ткачук Д.,

магістрант історичного факультету
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

**ОСНОВНІ ЗАСАДИ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ ОУН (Б) У
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ УКРАЇНСЬКОГО ПІДПІЛЛЯ
ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Молодь була активним учасником українського національно-визвольного руху другої чверті ХХ століття. Традиційно обличчя його лідера - Організації українських націоналістів - було доволі молодим. На початку 1940-х років інтелектуальне ядро партії, поряд з іншими, формувала когорта таких постатей, як: Михайло Дяченко - «Марко Боеслав» (30 років), Петро Федун - «Полтава» (21р.), Осип Дяків - «Горновий» — (19 р.), Василь Бей - «Улас» - (18 р.), Людмила Фоя - «Перелесник» (17 р.) та інші. ОУН чітко усвідомлювала, що без залучення до своїх лав якомога ширшого кола молодих людей ідея побудови незалежної української держави приречена на поразку.

Тема ролі і місця молоді в українському національно-визвольному русі періоду Другої світової війни досі не стала предметом окремого наукового дослідження. Проте в сучасній історіографії ця проблема прямо чи опосередковано розглядається низкою авторів. Так, молодіжного аспекту діяльності українських націоналістів у 1940-х роках побіжно торкаються у своїх працях М. Головка [8], О. Дмитренко [9], О. Іщук [10], Г. Стародубець [14] та інші.

Мета нашої статті — розкрити основні засади молодіжної політики ОУН, і висвітлені в публіцистичних працях провідних ідеологів українського самостійницького руху періоду Другої світової війни.

Організація українських націоналістів упродовж усієї своєї діяльності одне: із найважливіших завдань бачила у тому, щоб залучитися підтримкою молоді Ще у 1929 р. Статут ОУН визначив «граничні рамки свого доросту - українці та українки у віці від 8 до 15 років. Згодом активні молоді учасника!

націоналістичного руху стануть на чолі окремих його підрозділів. Серед них -Петро Федун - «Полтава» (один з лідерів крайового проводу Юнацтва у 1942— 1943 рр., а згодом - керівник референтури пропаганди Центрального проводу ОУН у 1945-1951 рр.; Осип Дяків - «Наум» (член крайового проводу Юнацтва на ЗУЗ, Львівський крайовий провідник ОУН у 1948-1950 рр.); Василь Бей -«Улас» (у 1942-1944 роках обласний провідник юнацтва ОУН Тернопільщини) та інші, які стали основними теоретиками та ідеологами українського національно-визвольного руху у 1940-і роки.

Спільною для всіх авторів підпільних праць є думка, що, український народ у часи Другої світової війни перебуває між двома воюючими таборами -московським на німецьким імперіалізмами, кожен з яких є ворогом України. Це, в свою чергу, створює «дуже важкі умови для повстання української держави і для боротьби народу за ідею самостійного державного життя» [5, арк. 514]. Тому вони закликали орієнтуватися лише на власні сили (опиратися на всі соціальні верстви населення), серед яких важливе місце належить молоді, яка мусить усвідомити своє покликання і бути готовою прийняти виклики часу. Петро Федун - «Полтава» відстоював думку, що український народ у тогочасній війні повинен покладатися лише на власні сили, бо «жодний визволитель не буде відстоювати національні права українського народу, а лише дбатиме про зміну суспільно-політичного і соціально-економічного ладу» [1, арк. 25]. У цій боротьбі йти попереду мусить юнацтво, яке усвідомлює своє покликання і готове прийняти виклики того часу. Завдання націоналісті полягає у тому, щоб не тільки надихати їх на боротьбу за державну незалежність України, але зробити цю боротьбу усвідомленою.

У праці «Про ще один героїзм» автор зазначає, що юнацтву потрібно роз'яснювати що таке героїзм та патріотизм, адже «для боротьби, в формі великого довготривалого зусилля серед молоді дуже мало зрозуміння» [15, с 32]. Поняття «героїзм» підростаюче покоління розуміло у контексті загибелі у збройній боротьбі проти окупанта за незалежність України, проте ніхто не звертав увагу на значущість щоденної праці, спрямованої на всезагальний успіх. На думку П. Федуна, щоб перемогти у війні потрібно до неї готуватися, бо якщо у ній будуть жертви, то щоб вони не стали марними. Заздалегідь проведена роз'яснювальна робота серед молоді забезпечить національно-визвольному русі «великий збірний успіх».

Про молодіжні організації як основну форму залучення підростаючого покоління до лав ОУН йдеться у статті «Чи традиція зобов'язує?». На прикладі «Юнацтва» автор зазначає, що в основі діяльності цієї організації лежить «творчий вклад, ініціатива, зароджена з глибокої ідейності, не шаблон, не бездушне виконання, але глибина переживань, що здібні були захоплювати

других» [15, с 34]. Наслідком цього стало виховання справжніх патріотів, молодих людей з високими моральними якостями християнина та гуманіста.

Творчість «Полтави» є тематично, ідейно та стилістично близькою до публіцистики Осипа Дякова - «Горнового» (1921 - 1950). Усю його теоретичну спадщину пронизує гасло «Свобода народам! Свобода людині!». Осип Дяків поділяє позицію П. Федуну щодо орієнтації на власні сили, «а не на поміч ззовні, адже ... ми, українці, боремося за наше власне культурне обличчя, нашу культурну індивідуальність» [11, с 179]. Значна увага приділялася проблемі рівня освіченості молоді, яка не могла навчатись у вищих навчальних закладах. Осип Дяків зазначає, що в таких умовах лідери ОУН «були б скінченими лотрами, якщо б що-небудь зробили для піднесення української освіти або позему української інтелігенції» [2, арк. 654].

В роботі з молоддю автор вважає за необхідне використовувати такі форми ' як: залучення до лав «Юнацтва» та Української Повстанської Армії задля участі в збройній боротьбі («Організуйте, як лише можна, і вступайте в ряди І Української Повстанчої Армії. Єднайтеся під її прапори! Спмагайте її чим] можете, бо то є ваша армія» [11, с 205]); проведення ідеологічних вишколів; поширення та розповсюдження молодіжного журналу «Юнак» тощо. П.Федун висловлює переконання, що в такий спосіб можна активізувати роботу з молоддю, спрямувати її енергію в правильне русло.

У роки Другої світової війни з'являються публіцистичні твори Василя Бея - «Уласа» (1922 - 1951), активного учасника ОУН. Він поділяв думку своїх однопартійців щодо необхідності проведення виховної роботи в молодіжному середовищі, щоб ліквідувати ідеологічні впливи на молодь «партійницьких угруповань і зрадницьких груп, що проповідують порозуміння з окупантами і одночасно з ними співпрацюють» [6, арк. 515]; поширювати, скріплювати та творити нові осередки молоді, що стане найбільш загрозливою силою для загарбників. Якщо ці методи впливу сповна будуть реалізовані, то підростаюче покоління виросте, загартується, набереться досвіду і за всяких умов незмінно «нестиме бойові самостійницько-державницькі прапори в умовах збройної боротьби» [6, арк. 517].

Питанню ролі молоді у національно-визвольному русі чимало публіцистичних праць присвятив Ярослав Старух - «Ярлан». Він наголошував, що основою успіху діяльності ОУН має стати виховання, організація та вишкіл усього населення, «а передусім усеї молоді в дусі українського націоналізму, в дусі героїзму, посвяти та невсипучої праці» [12, с. 217]. Автор виділяє 10| основних якостей характеру юнака-оунівця: готовність, безкорисність, чесність, карність, активність, відважність, рішучість, витривалість, урівноваженість і точність.

Виховання у молоді таких якостей мало здійснюватися шляхом проведення вишколів. У статті «За належний вишкіл» Я. Старух зазначає, що ОУН поставила «основну засаду, що кожний її член мусить переходити основний і всесторонній вишкіл» [12, с 196]. Автор переконаний, що без фахово вишколених кадрів годі й думати про успіх в умовах збройної боротьби. Чим більше молоді, яка пройшла вишкіл, тим більше вона здатна виконувати складну працю, яка, в свою чергу, дозволить здолати суперника. Ярослав Старух виділяє 2 основні форми вишколу: військовий та політичний. Перший простіше проводити в умовах ведення війни, адже кожний був її свідком й знає, що таке військова справа та зброя. Основним місцем проведення військового вишколу є спеціальні школи, здійснювані під керівництвом військових старшин. Завдання політичного вишколу - ознайомлення молоді з основними положеннями націоналістичного руху виховання її в дусі патріотизму. Формами проведення політичних вишколів мали стати «постійні систематичні сходи усіх організаційних клітин краю на спеціальних вишкільних курсах і таборах тощо» [12, с. 196].

Підростаюче покоління під час Другої світової війни по-різному ставилося до національно-визвольної боротьби: одні були її активними учасниками, другі - жорстко критикували, а третім взагалі було байдуже. У зв'язку з цим ОУН мусила розробити різні підходи в рамках реалізації своєї молодіжної політики. Власне, даній тематиці приділили значну увагу такі видатні публіцисти як Ярослав-Дмитро Вітовський - «Андрієнко» та Петро Дужий - «Воїн». Перший стратифікував молодь на дві великі групи: До першої він відніс тих, хто не цікавиться громадськими справами. Вони, в свою чергу, поділяються на: молодь, що своїм обов'язком вважає навчання, а на політичне життя країни їй байдуже; «золота молодь» - це підростаюче покоління, яке вважає себе вищим за інших через те, що часто ходить по вулиці із цигаркою, регулярно вживає алкоголь і відвідує міські та сільські клуби.

Друга група - це ті, хто цікавиться громадськими справами і створюють певні «ідеологічні згуртування», яка ділиться на: «мельниківців» та «бандерівців».

Д.-Я. Вітовський вважає, що ОУН має приділяти значну увагу кожній групі молоді, не зважаючи на тих, хто підтримує чи відкидає ідеї українського націоналістичного руху. Автор рекомендує проводити політичний та військовий вишколи, які дозволять підростаючому поколінню сформуватися справжніми захисниками свого краю від ворогів. Водночас він зазначає, що юнаки мають займатися і самовихованням, яке загартовує волю та дух. Ідеалом для ОУН є підростаюче покоління, що «рівночасно працює над собою, щоб бути корисним громадянином своєї нації та стати продуктивним учасником революції» [4, арк. 7].

На близьких до Д.-Я. Вітовського позиціях стояв Петро Дужий - «Воїн», видатний публіцист-підпільник, референт пропаганди Головного Проводу ОУН, співредактор і редактор багатьох видань ОУН і УПА. Стратифікуючи молодь на схожі підгрупи, він у праці «Пропаганда та юнацтво» вказує на важливе значення ідейно-політичного виховання підростаючого. В умовах ворожої окупації дуже важливим аспектом роботи з молоддю він вважає вміння «захопити її ідеями націоналізму і, в кінцевому результаті, об'єднати в організовану безперервну боротьбу проти окупантів» [3, арк. 23].

На тверде переконання автора, молодь повинна завжди берегти добре ім'я українського націоналізму і своїм енергійним та пориваючим прикладом вести за собою інших, вміти обстоювати свої політичні переконання. Ідеологічна робота має зводитися до того, щоб юнаки після її проведення активно включалися у процес підготовки цілого українського суспільства до боротьби задля здійснення ідеї створення української самостійної держави. На думку публіциста, це дозволить виграти війну не тільки стратегічно, але й фактично, а також зробить українців справжніми господарями своєї землі.

Серед низки об'єктів виховної і політико-пропагандивної роботи оунівського підпілля слід виділити молодь, яка перебувала під впливом більшовицької ідеології, або жила в умовах підрадянської дійсності. Цей сегмент молодіжного середовища теж перебував в полі зору українських і публіцистів. Йшлося про те, щоб ознайомити радянську молодь з ідеями і націоналістів щодо боротьби за незалежну Українську державу, залучити їх до і лав повстанського руху, зробити свідомими патріотами країни. Серед тих, хто піднімав цю проблематику були Михайло Палідович-Карпатський «Херсонець» (1914 - 1944) та Йосип Позичанюк - «Д. Шахай» (1913 - 1944).

Перший у праці «На зворотному пункті» наголошує на необхідності диференційованого підходу в роботі з такою молоддю, оскільки вважає, що в її середовищі можна виділити 4 групи:

1. Ті, що не заглиблюються в тогочасну дійсність, а виховані в душі безумовного послуху владі через те, що перебувають у скрутному матеріальному становищі; реагують на тогочасні події пасивно, вважаючи, що так мало статися і на це була воля вищих сил. Вони налаштовані виключно на індивідуальне збереження свого існування, тому були, є і будуть зняряддям окупантської влади, бо не здатні до організованої боротьби за майбутнє;

2. Ті, що вміють спостерігати, усвідомлюють загрозу, що нависла над цілою національною спільнотою, але не здібні активно боротися; «разом з першою категорією ідуть шляхом найменшого опору, бо це є патефонно-танцювальні типи — духовні нащадки «мочеморд» Шевченкової доби, непродуктивні й імпотентні, як й їхні духовні предки» [13, с 198];

3. Ті, що реагують, але їхній рух не завжди доцільно самочинний і неорганізований. Ця категорія не здатна боротися у складних і жорстоких умовах, а виходом із кризових ситуацій вважає самогубство. М. Палідович-Карпатський наводить приклад п'яťох дівчат із Запоріжжя, що відмовлялися їхати до Німеччини. Виходом з цієї патової ситуації для них стало самогубство. З однієї сторони їх можна зрозуміти, адже в тогочасних умовах краще було обрати смерть, ніж моральні та фізичні знущання ворога. Таких прикладів самознищення були сотні, а то й тисячі. Проте, автор звертається до таких людей зі словами: «ворогові революційна боротьба страшніша, ніж самовбивча» [13, с 198] і цим вчинком вони аж ніяк не допоможуть перемогти своїх опонентів і цим самим запобігти зменшити відсоток самогубств серед української молоді, що є майбутнім цвітом нації.

4. Ті, що організовано протиставляються тогочасній дійсності, але одна їх частина присутня в більшовицьких рядах, а друга бореться на протинімецькому та протибільшовицькому фронтах у лавах ОУН-УПА.

Завдання Організації автор бачить у тому, щоб стерти такого роду відмінності між різними молодіжними середовищами, знайти спільні точки дотику між ними. Але, насамперед, зосередити свої зусилля на останній групі молоді як найбільш політично активній і потенційно готовій до боротьби в лавах ОУН і УПА.

Проблемі молодіжної політики в умовах підрадянської дійсності значне місце відведено й у творчості Йосипа Позичанюка - «Д. Шахая» - державного секретаря інформації і пропаганди в уряді Ярослава Стецька, керівника служби інформації і пропаганди в УПА. У воєнний період він опублікував працю «Тактика щодо російського народу». Автор займає виразну позицію щодо характеру антирадянської боротьби. Зокрема, він наголошує, що правильна політика щодо російського народу мусить базуватися на засадах переслідування мети «не конструктивної щодо російського народу, а деструктивної щодо більшовицької московської імперії» [7, арк.142]. Автор зазначає, що основне вістря визвольного руху спрямоване не проти росіян, а Радянського Союзу, у поваленні сталінського режиму, на якому молодь має зіграти ключову роль.

Йосип Позичанюк зазначає, що ОУН повинна використати ідеологію та методи пропаганди більшовиків проти них же самих, а саме: використовувати і численні протиріччя та розбіжності між їхніми гаслами та практикою. [Керівники Проводу мають мобілізувати найширші маси, насамперед молодь, к майбутнє нації проти тоталітарного режиму. Це можна зреалізувати, сповна використовуючи такі методи та форми пропаганди: проведення політичного та військового вишколу; підпільного проникнення в систему жовтеньських, піонерських та комсомольських організацій з метою популяризації там

основних ідей національно-визвольного руху та викриття справжніх намірів радянської влади щодо них; поширення різного роду брошур, листівок, закликів щодо вступу підростаючого покоління до лав ОУН та УПА.

Автор акцентує увагу на тому, що більшовики прищеплюють росіянам нову «велику» ідею. Український же визвольний рух має відштовхуватись не від цих «совєтських» позицій, а від безідейності російського народу. Саме тому він повинен дати йому іншу ідею, яка виходитиме корінням з найглибших протиріч у СРСР. Це має бути ідея соціально-політичної революції, бо російський народ є ментально схильний до соціальної боротьби. Оскільки молодь завжди займає найбільш радикальну позицію в суспільстві, то російське молодіжне середовище може стати потенційною основою для поширення антибільшовицьких ідей в СРСР.

Отже, українська суспільно-політична думка у роки Другої світової війни трактувала молодіжну політику як одну з ключових. Теоретики та провідні ідеологи національно-визвольного руху закликали у своїх творах активно боротися за уми і симпатії підростаючого покоління. З ініціативи Проводу ОУН в молодіжному середовищі була розгорнута широка пропагандистська діяльність (створення молодіжних структур та відповідних друкованих органів, чітко налагоджена система вишкільних курсів та ін.) з метою не тільки схилити на свій бік значну частину молодого населення краю, але й залучити їх *у* збройної боротьби проти німецьких, а згодом і більшовицьких загарбників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів Центру досліджень визвольного руху, ф. 7, т. 6, арк. 25. [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://avr.org.ua>.
2. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі - ГДА СБ України), ф. 13, спр. 376, т. 4, арк. 652 - 656. [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://avr.org.ua>
3. ГДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 13, арк. 23 - 25. [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://avr.org.ua>.
4. ГДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 18, арк. 3-9. [Електронний ресурс]-Режим доступу : <http://avr.org.ua>.
5. ГДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 20, арк. 514 - 516. [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://avr.org.ua>
6. ГДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 20, арк. 514 - 517. [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://avr.org.ua>.
7. ГДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 33, арк. 141 - 161. [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://avr.org.ua>

8. Головка М. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни. 1939-1945 рр. : [монографія] / М. Головка. - К. : Орлан, 2004. - 704 с
9. Дмитерко О. Організація усної пропаганди ОУН і УПА (1944-1950-і рр.) / О. Дмитренко// Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського державного університету ім. Лесі і Українки - Луцьк, 2002. - Вип. 7. - С 27-33.
10. Іщук О. Ідеологічно-виховна діяльність ОУН (б) серед молоді (1944 -1954 рр.) / О. Іщук // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. - 2003.- № 1. - С 224-245.
11. Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 17: Осип Дяків-«Горновий» (Документи і матеріали) [ред.: В. Мороз]. - Київ - Торонто, 2011. — 1016 с.
12. Літопис Української Повстанської Армії. - Т. 21: Ярослав Старух (Документи і матеріали) [ред.: В. Мороз]. - Київ - Торонто, 2012. - 1008 с
13. Літопис Української Повстанської Армії. - Т. 24: Ідея і Чин. Орган Проводу ОУН, 1942 - 1946 [ред.: Ю. Маївський]. - Торонто-Львів, 1995 - 1996. -599 с.
14. Стародубець Г. Генеза українського повстанського запілля: [монографія] / Г.Стародубець - Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. - 464 і 15. Федун Петро «Полтава». Концепція Самостійної України, [упоряд.: М. ІРоманюк] / Том 1. Твори - Львів, 2008. - 720 с.